

Richard Pavlić

MUŠKO I ŽENSKO STVORI IH. PEČAT KRŠĆANSKE ANTROPOLOGIJE

Dr. sc. Richard Pavlić

KBF – Zagreb, Teologija u Rijeci

Izvorni znanstveni rad

UDK: 233.1: 572[22.06/07+265.5]

[291.13+291.22+398.2]:[82-34]811.411.16`02[28]

Primljeno: 15. rujna 2014.

Članak se bavi područjem kršćanske antropologije a obrađuje temu čovjekove spolnosti. Polazište je biblijsko. U prvom dijelu članka naglasak je na prve tri glave Knjige Postanka. Spolnost se promatra kao osnovna činjenica stvaranja koja u dva biblijska izvještaja o stvaranju (Post 1-2) poprima specifične izričaje. Obje glave prikazuju čovjeka kao strukturalno relacijsko biće pri čemu se spolnost prikazuje kao bitna odrednica čovjekove relacijske sposobnosti. Treća glava Knjige Postanka prikazuje ranjenost čovjekove relacijske sposobnosti kao posljedicu grijeha (Post 3). Biblijski govor o čovjekovoj spolnosti nužno vodi k temi braka i obitelji. Njoj je posvećen drugi dio članka u kojem se u kraćim crtama opisuje biblijsko poimanje braka i obitelji u odnosu na zadani ideal Knjige Postanka. Zaključno, kroz prizmu prvih dviju tema dotiču se pojedina aktualna pitanja spolnosti i obitelji u našem društvu.

Ključne riječi: biblijska antropologija, spolnost, brak, obitelj.

* * *

Uvod

Tema članka posvećena je teološkom aspektu ljudske spolnosti. Polazište je kršćanska antropologija koja je bitno teološki uvjetovana. Glede naše teme, *Muško i žensko stvori ih*, kršćanskoj antropologiji se daje prigovor kašnjenja. Može se reći da je kršćanska antropologija u određenom smislu zanemarila pitanje čovjekova

postojanja u njegovoj diferenciranosti na dva spola.¹ Razlog tomu dobrim dijelom leži u činjenici što se kroz povijest teologije snažno željelo naglasiti poimanje čovjekove stvorenosti na "sliku Božju" i to u smislu jednakopravnosti muškarca i žene po ovom pitanju. Zato se snažno isticala jednakost/jedinstvo ljudske naravi. Sjetimo se samo inzistiranja prvih kršćanskih Otaca oko jedinstva ljudske naravi u kontekstu borbe protiv štetnog gnostičkog pluralizma na ovom polju. Iz tog razloga se činjenica progresivnog paralelizma – diferencijacije "prvotnog" Adama na muško i žensko (Post 1-2) u ovom kontekstu smatrala sekundarnom. Istim slijedom možemo reći da je tema razlikovanja čovjekova postojanja kao muško i žensko isprovocirana u modernom vremenu i to kontekstom govora o pravima ljudske osobe a razvija se u sljedećim ambijentima: iluminističkom, romanticističkom, emancipacionističkom – osobito feminističkom, psihoanalitičkom te socio-političkom.²

Doprinos ili odgovor kršćanske antropologije biva obilježen sljedećim pristupom: uz vrednovanje postojeće fenomenologije čovjekove odnosnosti/relacije, poseže se za Objavom. Zato je naše polazište je biblijsko, štoviše kristološko. Drugim riječima: nemoguće je govoriti o čovjeku bez Boga. U ovom slučaju: nemoguće je govoriti o jednom aspektu čovjekova života – o spolnosti, bez Boga, bez Objave, duhu Drugog vatikanskog koncila koji sveukupnost čovjekova otajstva promatra kroz prizmu Objave u Kristu (GS 22).

1. Spolnost u svjetlu Objave: Postanak 1-3

Slijedom do sada rečenoga, pitamo se što je čovjek u svjetlu Objave, odnosno, što na temelju Objave možemo reći o čovjekovoj spolnosti. Već i laičkom poznavanju Biblijskog teksta biva jasno da su za biblijski govor o čovjekovoj spolnosti odlučujuće prve stranice Biblije (Post 1-3). Ovdje se direktno govori o čovjekovoj spolnosti.

1 Usp. Franco Giulio BRAMBILLA, *Antropologia teologica*, Brescia, 32009., 401.; Cettina MILITELLO, *Maschile e femminile. La sfida della identità*, u: Bruno MORICONI (ur.), *Antropologia cristiana*, Città Nuova, Roma, 2001., 653-694.

2 Usp. Franco Giulio BRAMBILLA, *Antropologia teologica*, 402-405.

Spolnost je ovdje predstavljena kako osnovna činjenica stvaranja. Zato ovom dijelu izlaganja posvećujemo najviše prostora.

Imajući na umu mitsko-etnološku narav spomenutih tekstova Knjige Postanka, te njihovo redakcijsko razlikovanje, idemo odmah na sadržaj samih tekstova. U njima pokušavamo iščitati istine koje se tiču naše teme.

1.1. Prvi izvještaj o stvaranju (Post 1,1–2,4a)

Prvi izvještaj o stvaranju egzegeti uglavnom pripisuju svećeničkoj predaji koja se smješta u 6.-5. stoljeće prije Krista, u vrijeme babilonskog sužanjstva i neposredno nakon sužanjstva. Nasuprot tomu, Post 2,4b-3,24 se pripisuje jahvističkoj predaji koja bi, prema tradicionalnom stajalištu, bila starija od svećeničke i datirala bi iz 10. stoljeća prije Krista. No, po ovom pitanju danas ne postoji apsolutno suglasje jer neki suvremeni egzegeti upravo svećeničku predaju drže starijom smatrajući da ona dominira u Post 1-11.³

U Post 1,1-2,4a nailazimo na slikoviti izvještaj o stvaranju u šest dana. Osmišljen je tako da stvaranje čovjeka predstavlja vrhunac.⁴ Nas ovdje zanima upravo šesti dan stvaranja, i to dva centralna retka: Post 1,26-27. Od svih živih bića, jedino se čovjeku pripisuju izrazi "slika" i "sličnost" (heb. *tselem* – תְּלֵם i *demut* – דְּמוּת). Deset puta se u tekstu ponavlja da su ostala bića stvorena "prema svojoj vrsti", jedino se za čovjeka kaže da je stvoren "na sliku Božju". Brojna su tumačenja značenja ovog izraza "slika Božja".⁵ Ono što je nama ovdje važno je da se stvaranje čovjeka na "sliku i sličnost" odmah veže uz čovjekovo postojanje kao muško i žensko.⁶ Najprije se kon-

3 Usp. Claus WESTERMANN, *Am Anfang. 1 Mose, I-II*, Neukirchener Verlag, Neukirchen – Vluyn, 1986., tal. prijevod: *Genesis*. Casale Monferato, 1995., 30-31; Pierre GIBERT, *Vers une intelligence nouvelle du Pentateuque?*, u: *Recherches de Sciences Religieuses*, 80 (1992.) 1, 55-80.; Jean-Louis SKA, *Introduzione alla lettura del Pentateuco. Chiavi per l'interpretazione di cinque primi libri della Bibbia*, Edizioni Dehoniane Bologna, Roma, 1998., 113-185; ISTI, *Il cantiere del Pentateuco. 1. Problemi di composizione e di interpretazione*, Edizioni Dehoniane Bologna, Bologna, 2013., 13-35.

4 Usp. Ivica ČATIĆ, *Načinimo čovjeka ... (Post 1,26)*. Antropološki naglasci u Post 1,1-2,4a, u: *Diacovensia* 19 (2011.) 2, 171-213.

5 Usp. Bruna VELČIĆ, *Čovjek – slika Božja i njegova moralna odgovornost*, u: *Bogoslovska smotra*, 82 (2012.) 3, 533-555.

6 Usp. *Isto*, 543-544.

statira da je čovjek (heb. *adam* – אָדָם) stvoren na sliku i sličnost Božju: "I reče Bog: 'Načinimo čovjeka na svoju sliku, sebi slična'" (Post 1,26). Odmah u sljedećem retku *adam* se diferencirana muško i žensko: "Na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih" (Post 1,27).⁷

Iako koristi mitske tekstove biblijski pisac zapravo demitologizira tekst.⁸ Radi se o demitologizaciji spolnosti. Seksualna diferencijacija pripada Božjem stvarateljskom činu.⁹ Spolnost nema izvornu božansku vrijednost. Ovo ide direktno protiv divinizacije spolnosti koju susrećemo u mitologijama Istoka, osobito u Mezopotamiji i Palestini, gdje se njegovao mit plodnosti, odnosno, stvaranje se poimalo kao plod sjedinjenja muškog i ženskog božanstva. Biblijski tekst to otklanja. Spolnost spada na red stvaranja.¹⁰ To bi bila prva poruka ovoga teksta.

Druga poruka teksta je sljedeća: čovjeka kao stvorenje nemoguće je tumačiti izvan njegova postojanja u dva spola.¹¹ Čovjek od početka postoji u dva spola. Ovo je usmjereno protiv mitske ideje čovjeka kao androginog bića koje je postojalo u početku a kasnije se razdvaja na dva spola.¹² Upravo u tom kontekstu tumači se izmjenjivanje jednine i množine u retku 27: "Na svoju sliku stvori Bog

7 "Ovom tvrdnjom da je Bog stvorio čovjeka kao 'muško i žensko' biblijski pripovjedač nije želio reći da dva spola 'muško i žensko' spadaju na bit čovjekove sličnosti Bogu, nego je želio naglasiti da žena jednako ima udjela u sličnosti Bogu kao i muškarac". Anto POPOVIĆ, *Od slike Božje do Božjeg sinovstva. Povezanost Staroga i Novoga zavjeta na primjeru egzegetsko-teološke analize odabranih svetopisamskih tekstova*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., 55.

8 Usp. Silvio José BÁEZ, L'uomo nel progetto di Dio. Genesi 1-3, u: Bruno MORICONI (ur.), *Antropologia cristiana*, 178-179.

9 Usp. Anto POPOVIĆ, *Od slike Božje do Božjeg sinovstva*, 57-58.

10 "Spolnost nije božanstvo i čovjek se po spolnosti ne sjedinjuje s božanstvom, nego su spolnost i plodnost Boži blagoslovni dar čovjeku. Odatle proizlazi da je spolnost u službi čovjeku, a ne obrnuto da je čovjek u službi (divinizirane) spolnosti. Blagoslov plodnosti Božji je dar koji osposobljava čovjeka za rast i razmnožavanje. Čovjekova egzistencija sasvim je određena, definirana Božjim stvariteljskim planom i u sferi prokreacije". Anto POPOVIĆ, *Od slike Božje do Božjeg sinovstva*, 58. Usp. BENEDIKT XVI., *Deus caritas est – Bog je ljubav*. Enciklika biskupima, prezbiterima i dakonima, posvećenim osobama i svim vjernicima laicima o kršćanskoj ljubavi (25. XII.2005.) Zagreb, 2006., br. 4.

11 Usp. Claus WESTERMANN, *Am Anfang*, 25.

12 "Muškarac-žena ne kazuje dvije polovice izgubljenoga jednog i ne uključuje neprestano lutanje svake od dviju polovice u potrazi za drugom, radi ponovnoga sastavljanja koje bi završilo jedino u dosadnu miru smrtnoga jedinstva". Angelo SCOLA – Gilfredo MARENCO – Javier PRADES LÓPEZ, *Čovjek kao osoba. Teološka antropologija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2003., 156. Usp. *Isto*, 155-157.

čovjeka, na sliku Božju on *ga* stvori, muško i žensko stvori *ih*" (Post 1,27). Oboje u sljedećem retku dobivaju blagoslov plodnosti: "I blagoslovi ih Bog i reče im: 'Plodite se, i množite, i napunite zemlju, i sebi je podložite!'" (Post 1,28).¹³

Treća poruka teksta bila bi sljedeća: čovjek je konstitutivno biće relacije/odnosa. Spolna bipolarnost uključuje puninu i odnosnost/relaciju.¹⁴ Ta relacija ima svoj horizontalni aspekt: muž i žena, ali i vertikalni aspekt, a to je sljedeći dan, sedmi dan stvaranja u kojem Bog "počinu od svega djela svoga koje učini" (Post 2,3). Naglasak je na Božjoj transcendenciji i čovjekovoj upućenosti na Boga.¹⁵

Četvrta poruka nam govori o svrsi spolnosti, koja bi prema retku 28 bila prokreacija: "I blagoslovi ih Bog i reče im: 'Plodite se, i množite, i napunite zemlju, i sebi je podložite!'" (Post 1,28). I ovdje imamo demitologizaciju spolnosti i plodnosti. Spolnost je plod Božjeg stvarateljskog čina a prokreacija je ovdje plod posebnog Božjeg blagoslova. Ipak, smijemo se pitati: Možemo li na temelju ovoga retka tvrditi da je primarni smisao spolnosti prokreacija? Odnosno: Ima li seksualna diferencijacija svoju vrijednost i značenje neovisno o prokreativnoj svrsi? Pitanje ostavljamo otvorenim. Sada samo zaključujemo da nam prvi, svećenički izvještaj o stvaranju nudi sljedeće bitne naglaske za našu temu: Prvo, stvaranje muškarca i žene biva istovremeno. Time se naglašava njihova jednakopravnost i komplementarnost. Drugo, čovjek je stvoren kao biće relacije/odnosa. Njegovo postojanje u dva spola – spolna diferencijacija – ima u tomu bitnu ulogu.

1.2. Drugi izvještaj o stvaranju (Post 2,4b-25)

Drugi izvještaj o stvaranju je u odnosu na prvi mnogo plastičniji, slikovitiji, narativniji. On zajedno s Post 3 – izvještajem o

13 "Izričaj 'muško i žensko' (*zakar unekebah* – זָכָר וּנְקֵבָה) najčešće se koristi u pravnim tekstovima (Lev 12,2-7; 15,33; 27,2-7) i naglašava razliku unutar ljudskog roda. Naglašavanjem spolne razlike pripremljen je put za blagoslov plodnosti koji će Bog udijeliti čovjeku u Post 1,28. Anto POPOVIĆ, *Od slike Božje do Božjeg sinovstva*, 53.

14 Usp. *Isto*, 53-54.

15 Usp. Claus WESTERMANN, *Am Anfang*, 26; Anto POPOVIĆ, *Od slike Božje do Božjeg sinovstva*, 18-31.

grijehu – čini jednu cjelinu.¹⁶ Pogledajmo koje nam naglaske nudi. Prvo što primjećujemo: stvaranje čovjeka ovdje biva na početku, a ne na kraju stvaranja. U prvom izvještaju je čovjek vrhunac i kruna svega stvorenoga. Ovdje je čovjek stavljen u centar svega stvorenoga. Tamo (Post 1,27) je čovjek *stvoren* (heb. *bara* - בָּרָא), ovdje je napravljen, plazmiran – oblikovan (heb. *jasar* - יָצַר) Božjim rukama od praha zemaljskoga a sam Bog mu je udahnuo dah života: "Jahve, Bog, *napravi* čovjeka od praha zemaljskog i u nosnice mu udahne dah života. Tako postane čovjek živa duša" (Post 2,7). Sugerira se dakle intima s Bogom, intimni, tjelesni kontakt. Ovdje više dolazi do izražaja čovjekova tjelesnost. *Adam* (heb. אָדָם) je *zemljanin*.¹⁷ Radi se o tipskom imenu nastalom od hebrejskog izraza *adamah* – (heb. אֲדָמָה) koji ima značenje zemlje, praha zemaljskoga. Drugim riječima, čovjek je konstitutivno materijalan, od zemlje načinjen, on *jest* tijelo. Tjelesnost je dio njegove stvorenjske strukture/naravi. Materija je dobra – tijelo je dobro.

Drugi bitan izraz je *dah života* (heb. *nishmat hajjim* – נִשְׁמַת חַיִּים). Njime se ističe čovjekova posebnost u odnosu na ostala živa bića. Sjetimo se: u prvom se izvještaju za to koristi izraz "slika Božja". Ovdje jedino čovjek prima dah života direktno od Boga. Opet se sugerira se intima, intimna povezanost s Bogom. Zato je čovjek *živa duša* (heb. *nefeš hajah* – נֶפֶשׁ חַיָּה). Kao i kod tijela, čovjek ne posjeduje dušu, on *jest* duša – živo biće.¹⁸

Ono što je nama još važnije je činjenica da je u drugom izvještaju o stvaranju još više je naglašena čovjekova potreba za zajedništvom. Ta čovjekova potreba biva snažno izražena sljedećim izrazom: "Nije dobro da čovjek bude sam: načinit ću mu pomoć kao što je on" (Post 2,18). Narativnim prikazom snažno se prikazuje čovjekova potreba za zajedništvom. Drugi izvještaj je u ovomu mnogo snažniji od prvoga. Samoća se prikazuje kao nešto negativno, situacija jednaka smrti. Stvaranje žene je jedini pravi odgovor na takvu čovjekovu si-

16 Jean-Louis SKA, *Introduzione alla lettura del Pentateuco*, 37-63.

17 Ovo će imati odjeka dalje u Starom zavjetu, već u Post 3,19, a osobito u psalmima ili na primjer kod Joba: "Tvoje me ruke sazdaše, stвориše, zašto da me sada opet raščiniš! Sjeti se, k'o glinu si me sazdao i u prah ćeš me ponovo vratiti" (Job 10,8-9). Usp. Claus WESTERMANN, *Am Anfang*, 31-32.

18 Usp. *Isto*, 32.

tuaciju. Dva su bitna izraza: *pomoć* (heb. 'ezer – עֵזֶר) te *kao što je on* (heb. *k'negdo* – כְּנֶגְדּוֹ).¹⁹ Izraz *pomoć* može dati dojam sekundarnosti. Međutim, 'ezer u Bibliji označava pomoć koja dolazi od Boga (usp. Ps 33,20; 46,2-6).²⁰ Sam Bog je zapravo čovjeku pomoć, a sam izraz ima zato poetičko značenje, on uključuje Božju pomoć: žena je Božja pomoć čovjeku. Drugi izraz, *kao što je on*, u odnosu na čovjeka ima značenje: nasuprot njemu, njemu slično. Pomoć dakle koja je čovjeku slična, recipročna, dijaloška. Adekvatnost žene kao odgovarajuće pomoći naglašena je i naracijskim ritmom koji ima dva momenta. Dva su stvaralačka pokušaja.²¹ Prvi je stvaranje životinja i on predstavlja neuspjeh: "No čovjeku se ne nađe pomoć kao što je on" (Post 2,18). Drugi pokušaj je apsolutno uspješan – stvaranje žene. On rezultira čovjekovom radošću, puninom, ispunjenjem, puninom smisla: "Gle, evo kosti od mojih kostiju, mesa od mesa mojega!" (Post 2,23).

Znakovit je i biblijski detalj sna (heb. *tardemah* – תַּרְדֵּמָה): "Tada Jahve, Bog, pusti tvrd *san* na čovjeka te on zaspao, pa mu izvađi jedno rebro, a mjesto zatvori mesom. Od rebra što ga je uzeo čovjeku napravi Jahve, Bog, ženu pa je dovede čovjeku" (Post 2,21-22). Biblijski pojam *sna* ima više značenja. Prvo, vezan je uz Božje djelovanje i blizinu. S jedne strane označava čovjekovu pasivnost, a s druge, Božju aktivnost. Osim toga, *san* upućuje na intimnu čežnju čovjekova srca koja sada biva ostvarena. Te konačno, *san* kao simbol čovjekove smrtnosti navješćuje sada skok na novu razinu života. Nakon ovoga *sna* prvi puta u Bibliji čovjek izgovara jednu cjelovitu rečenicu, a ona je zapravo usklik radosti: "Gle, evo kosti od mojih kostiju, mesa od mesa mojega!" (Post 2,23). Radi se o poetskom izrazu, prvoj čovjekovoj pjesmi koja je izraz radosti, zbog otkrića drugoga/različitoga.²² Ovime još više biva naglašena čovjekova komplementarnost. Hebrejski izrazi *iš* – אִישׁ i *išah* – אִשָּׁה, kao *muž* i

19 Usp. *Isto*, 34.

20 Usp. Silvio José BÁEZ, *L'uomo nel progetto di Dio*, 193.

21 Usp. Claus WESTERMANN, *Am Anfang*, 31, 33.

22 Usp. *Isto*, 34.

mužica ili *čovjek* i *čovječica* ovo još snažnije dočaravaju.²³ Različi-
tost uključuje komplementarnost i jednakopravnost.

Ovdje dolazimo do etiološkog tumačenja čovjekove spolnosti. Logika je sljedeća: njih dvoje *iš* i *išah* bili su izvorno jedno tijelo – *adam*. Snaga spolnosti proizlazi iz čežnje za uspostavljanjem primordijalnoga jedinstva – jedno tijelo: "Stoga će čovjek ostaviti oca i majku da prione uza svoju ženu i bit će njih dvoje *jedno tijelo*" (Post 2,24). Spolna privlačnost je jača od krvne. Kako smo gore spomenuli, ovdje se ne radi se o poimanju prvotnoga čovjeka kao androginoga bića, jer hebrejski izraz *jedno tijelo* (heb. *basar 'ehad* – בָּשָׂר אֶחָד) označava i pripadnost istoj zajednici, na primjer, braća i sestre, rodbina općenito, članovi Božjega naroda. Svi oni bivaju jedno tijelo ili isto tijelo, u stanju zajedništva. Izraz *jedno tijelo* sugerira ovdje značenje obitelji, stvaranje nove obitelji ili čak novo tijelo koje nastaje, dijete u kojem su ujedinjeni oba roditelja.²⁴ Ovu čežnju za jedinstvom izražava i glagol prionuti (heb. *dabaq* – דָּבַק): "Stoga će čovjek ostaviti oca i majku *da prione* uza svoju ženu i bit će njih dvoje jedno tijelo" (Post 2,24). Izraz *dabaq* označava spontano prijanjanje, jedinstvo kao posljedicu duboke ljubavi, strastveno prijanjanje, u ovom kontekstu: ljubavno – spolno zajedništvo.

Znakovit je i završetak drugog izvještaja o stvaranju. Spominju se riječi golotinja i stid: "A bijahu oboje goli - čovjek i njegova žena - ali ne osjećahu stida" (Post 2,25). Golotinja ima više Biblijskih značenja. Ona može označavati stanje čovjekove stvorenosti, ranjenosti, ograničenosti, dakle. Može dakle imati moralno neutralno značenje.²⁵ S druge strane, golotinja može imati oslikavati stanje srama/stida.²⁶ U slučaju citiranog teksta iz Post 2,25, očito je da se ovdje aludira na međusobni odnos čovjeka i žene u kojem nema sramote i stida, nema podređenosti, poniženja, nasilja niti egoizma, nema ugroženosti niti straha. Namjesto toga, dominiraju povjerenje i sigurnost – uzajamnost.

23 Usp. *Isto*, 34.

24 Usp. Silvio José BÁEZ, *L'uomo nel progetto di Dio*, 195.

25 Usp. Job 1,21.

26 Usp. Iz 20,4; Ez 16,7-8.

Glede drugog izvještaja o stvaranju možemo zaključiti da Post 2 još više naglašava čovjekovu potrebu za relacijom/odnosom: "Nije dobro da čovjek bude sam!" (Post 2,18). Ova čovjekova potreba dobiva svoj izričaj u bračnoj vezi muža i žene: "Gle, evo kosti od mojih..." (Post 2,23). Ovdje spolnost nalazi svoj smisao. Rađalaštvo se ne spominje. Primarni smisao spolnosti je bračno zajedništvo, iako rađalaštvo nije isključeno.²⁷ Sjetimo se da izraz *jedno tijelo* ima značenje zajednice, obitelji: "Stoga će čovjek ostaviti oca i majku da prione uza svoju ženu i bit će njih dvoje jedno tijelo" (Post 2,24).

1.3. Izvještaj o čovjekovu grijehu (Post 3,1-24)

Do sada smo imali harmoniju, a sada nastupa nered. Tekst je podijeljen u četiri scene koje donose prikaz aktualne čovjekove situacije. Prva scena prikazuje da nam izvor zla i danas ostaje misterijem.²⁸ Zato prva scena počinje prikazom zmije. Zmija upućuje na enigmatičnost. Ona se javlja iznenada kao nagli prijelom između druge i treće glave Knjige Postanka.²⁹

Većina egzegeta ovdje primjećuje očito ne slučajnu igru riječi³⁰ između hebrejskog pridjeva *goli* (heb. *arumim* – עָרוּם) u Post 2,25 te pridjeva *lukav* (heb. *'arum* – עָרוּם) koji se pridaje zmiji na samom početku Post 3: "A bijahu oboje *goli* [*arumim*] – čovjek i njegova žena ali ne osjećahu stida" (Post 2,25). "Zmija bijaše *lukavija* [*'arum*] od sve zvjeradi što je stvori Jahve, Bog" (Post 3,1). Želi se

27 "Čovjekova stvorenost kao 'muško i žensko' omogućava prokreaciju. Međutim, spona razlika, odnosno spolna komplementarnost ne iscrpljuje se u prokreaciji, nego se smješta u širi okvir sveukupnih međuljudskih (supružničkih) odnosa, u kojem su muž i žena jedno drugom primjerena pomoć, ne samo na tjelesnom području, nego i na psihičkom i duhovnom (Post 2,20b-24; Prop 4,9-12)". Anto POPOVIĆ, *Od slike Božje do Božjeg sinovstva*, 55.

28 Zmija bijaše lukavija od sve zvjeradi što je stvori Jahve, Bog. Ona reče ženi: "Zar vam je Bog rekao da ne smijete jesti ni s jednog drveta u vrtu?" Žena odgovori zmiji: "Plodove sa stabala u vrtu smijemo jesti. Samo za plod stabla što je nasred vrta rekao je Bog: 'Da ga niste jeli! I ne dirajte u nj, da ne umrete!'" Nato će zmija ženi: "Ne, nećete umrijeti! Nego, zna Bog: onog dana kad budete s njega jeli, otvorit će vam se oči, i vi ćete biti kao bogovi koji razlučuju dobro i zlo." Vidje žena da je stablo dobro za jelo, za oči zamamljivo, a za mudrost poželjno: ubere ploda njegova i pojede. Dade i svom mužu, koji bijaše s njom, pa je i on jeo. Tada se obadvoma otvore oči i upoznaju da su goli. Spletu smokova lišća i naprave sebi pregače. (Post 3,1-7)

29 Usp. Claus WESTERMANN, *Am Anfang*, 35-36; Anto POPOVIĆ, *Biblijske teme. Egzegetsko-teološka analiza odabranih tekstova Staroga i Novoga zavjeta s Dodatkom*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2004., 21-22; 24-32.

30 Usp. Silvio José BÁEZ, *L'uomo nel progetto di Dio*, 196; Anto POPOVIĆ, *Biblijske teme*, 21-22.

dakle naglasiti kontrast između golotinje bez stida u Post 2 te golotinje koja uključuje stid/sram u Post 3: "Tada se obadvoma otvore oči i upoznaju da su goli" (Post 3,7). Prikazom ove dramatične situacije pisac želi naglasiti dvije istine: prvo, da zlo nije od Boga; drugo, da zlo ima neke veze s čovjekovom intimom – slobodom. Rascjep između izvornog stanja sreće i harmonije (Post 2) te sadašnjeg stanja odvojenosti od Boga (Post 3) ne leži u Bogu nego u čovjeku.

Druga scena prikazuje čovjekovu reakciju nakon počinjena zla.³¹ Način na koji svi redovito i spontano reagiramo nakon grijeha, ono što već malo dijete spontano čini, a to su najprije stid i skrivanje, zatim, vlastita obrana optuživanjem drugoga: nisam ja kriv. Adam se najprije sakriva pred Bogom. Nakon toga se brani i optužuje Evu, a indirektno samog Boga. Eva pak optužuje zmiju, a i ona je Božje stvorenje. U konačnici se dakle optužuje Boga.³² Kriva je Eva, koju je Bog stvorio. Kriva je zmija, koju je Bog stvorio.

Treća scena donosi prikaz posljedica zločina/grijeha i donošenja suda.³³ Temeljna posljedica grijeha je čovjekovo ponovno vraćanje u osamljenost, negacija prve i druge glave Knjige Postanka, čovjekovo udaljavanje od Boga i žene.³⁴ Namjesto uzajamne pomoći, na snagu stupa međusobno optuživanje. Namjesto harmonije i spolne privlačnosti spominju se žudnja i dominacija: "A ženi reče: Žudnja će te mužu tjerati, a on će gospodariti nad tobom" (Post 3,16). Imamo li ovdje opet prikaz čovjekove aktualne situacije, ra-

31 Uto čuju korak Jahve, Boga, koji je šetao vrtom za dnevnog povjetarca. I sakriju se - čovjek i njegova žena - pred Jahvom, Bogom, među stabla u vrtu. Jahve, Bog, zovne čovjeka: "Gdje si?" - reče mu. On odgovori: "Čuo sam tvoj korak po vrtu; pobjah se jer sam go, pa se sakrih." Nato mu reče: "Tko ti kaza da si go? Ti si, dakle, jeo sa stabla s kojega sam ti zabranio jesti?" Čovjek odgovori: "Žena koju si stavio uz me - ona mi je dala sa stabla pa sam jeo." Jahve, Bog, reče ženi: "Što si to učinila?" "Zmija me prevarila pa sam jela", odgovori žena. (Post 3,8-13)

32 Claus WESTERMANN, *Am Anfang*, 37.

33 Nato Jahve, Bog, reče zmiji: "Kad si to učinila, prokleta bila među svim životinjama i svom zvjeradi divljom! Po trbuhu svome puzat ćeš i zemlju jesti sveg života svog! Neprijateljstvo ja zamećem između tebe i žene, između roda tvojeg i roda njezina: on će ti glavu satirati, a ti ćeš mu vrebati petu." A ženi reče: "Trudnoći tvojoj muke ću umnožit, u mukama djecu ćeš radati. Žudnja će te mužu tjerati, a on će gospodariti nad tobom." A čovjeku reče: "Jer si poslušao glas svoje žene te jeo sa stabla s kojega sam ti zabranio jesti rekavši: S njega da nisi jeo! - evo: Zemlja nekaj je zbog tebe prokleta: s trudom ćeš se od nje hraniti svega vijeka svog! Radat će ti trnjem i korovom, a hranit ćeš se poljskim raslinjem. U znoju lica svoga kruh svoj ćeš jesti dokle se u zemlju ne vratiš: ta iz zemlje uzet si bio - prah si, u prah ćeš se i vratiti." (Post 3,14-19)

34 Claus WESTERMANN, *Am Anfang*, 39.

njene spolnosti i izopačenosti? U ovakvom ambijentu nastavlja se rađalaštvo ljudskog roda³⁵ Naše pitanje je: dokida li Post 3 harmoniju iz Post 2? Četvrta scena daje naslutiti odgovor.

Četvrta scena prikazuje kaznu, izgon iz raja.³⁶ Poruka je sljedeća: iako je nakon grijeha promijenjen je čovjekov odnos prema Bogu i prema ženi, Božji odnos prema čovjeku nije promijenjen. Bog se i dalje brine za čovjeka. Bog pokriva čovjekovu sramotu: "I načini Jahve, Bog, čovjeku i njegovoj ženi odjeću od krzna pa ih odjenu" (Post 3,21).³⁷ Odjeća u Bibliji predstavlja znak dostojanstva.³⁸

Možemo dakle zaključiti da nam prva dva izvještaja o stvaranju govore o čovjeku kao strukturalno relacijskom biću. Spolnost ima bitnu ulogu u ostvarenju ove relacije. Indirektno se radi o monogamnom i trajnom braku. Njegove kvalitete su nerazrješivost i otvorenost za rađalaštvo. Ovo će u katoličkoj teoriji i praksi imati odjeka sve do danas.³⁹ Ako dakle Post 1 i Post 2 prikazuju čovjeka kao biće relacije, njegovu relacijsku narav, Post 3 prikazuje ranjenost te čovjekove relacijske naravi. Pitanje koja će se postavljati kroz povijest teologije, od sv. Pavla, preko Augustina i Tome pa sve do Lutera i Tridentskog koncila je: koji je razmjer ove čovjekove ranjenosti? Može li čovjek bez Božje pomoći ovdje išta učiniti sam? Može li čovjek sam uspostaviti zdravi odnos, i može li u njemu ostati vjeran? Ovdje dolazimo do kršćanskog poimanja ženidbe, govora o milosti, sakramentalnom učinku ženidbe kao Božanskoj pomoći koja čovjeka čini sposobnim za vjernost i uzajamnost.

Treća glava Knjige Postanka prikazuje ugroženost i ranjenost čovjekove relacijske sposobnosti, ali ona time ne biva potpuno uki-

35 Usp. Post 4, Kajin i Abel.

36 Svojoj ženi čovjek nadjene ime Eva, jer je majka svima živima. I načini Jahve, Bog, čovjeku i njegovoj ženi odjeću od krzna pa ih odjenu. Zatim reče Bog: "Evo, čovjek postade kao jedan od nas - znajući dobro i zlo! Da ne bi sada pružio ruku, ubrao sa stabla života pa pojeo i živio navijeke!" Zato ga Jahve, Bog, istjera iz vrta edenskoga da obrađuje zemlju iz koje je i uzet. Istjera, dakle, čovjeka i nastani ga istočno od vrta edenskog, pa postavi kerubine i plameni mač koji se svjetlucao - da straže nad stazom koja vodi k stablu života. (Post 3,20-24)

37 Claus WESTERMANN, *Am Anfang*, 40.

38 Usp. Mk 5,15.

39 Npr. u Postupku za ženidbu (HBK Ž/1) kada se zaručnicima pod Uvjetima za valjanu i dopuštenu ženidbu postavlja pitanje: "Poznajete li svrhu i bitna svojstva ženidbe: dobro bračnih drugova, rađanje i odgajanje potomstva; jednost i nerazrješivost?".

nuta. Unatoč požudi⁴⁰ čovjek i dalje ima čežnju za istinskom uzajamnošću i povjerenjem. Pitanje je samo: može li to ostvariti bez božanske pomoći? Ako Post 1-2 predstavljaju ideal, u Post 3 taj ideal biva ugrožen ali nije dokinut.

2. Biblijsko poimanje braka i obitelji

Vidjeli smo da nam Knjiga Postanka nužno nameće temu obitelji. Pogledajmo sada kakav odjek Knjiga Postanka ima dalje u Bibliji. Ističemo samo neke bitne činjenice.

2.1. Stari zavjet

U Starom zavjetu se može primijetiti s jedne strane vrednovanje ideala braka utemeljenog na Knjizi Postanka (Post 1-2) te odmak od istog ideala koji se događa kao posljedica grijeha (Post 3). Iako se u Starom zavjetu brak vrednuje kao sinteza zemaljske i milosne stvarnosti,⁴¹ već kod Patrijarha događa se odmak od ideala Knjige Postanka. Taj odmak kristalizira se u obliku dviju stvarnosti: patrijarhalizma i poligamije.⁴² Može se reći da doba Patrijarha dominiraju naglasci iz prvog izvještaja o stvaranju. Spolnost biva stavljena u službi rađalastva. Svrha/cilj braka je prokreacija (npr. Sara, Rahela, Elkanova žena). Muž ima prednost nad ženom.⁴³ Toleriraju se konkubinatski i poligamijski brakovi. Poligamija se opravdava prokreacijom. Ona je izlaz iz sterilnog braka. Prema Mojsijevu Zakonu rastava biva dozvoljena, i to samo za muža.⁴⁴ Dvije su škole. Hilelova škola dopušta rastavu za svaku sitnicu, neki nedostatak ili sramotu kod žene, "nešto ružno". Dovoljno je napisati otpusni list. Šamajeva škola je strožija. Rastava je dopuštena samo u slučaju preljuba.⁴⁵

40 Usp. Aurelius AUGUSTINUS, *Matrimonio e verginità*, Città Nuova, Roma, 1978.; Agostino TRAPÈ, *S. Agostino. Introduzione alla dottrina della grazia*. Vol. I, Natura e Grazia, Città Nuova, Roma, 1987., 111-138.

41 Usp. Marko MATIĆ, Poimanje braka u Starom zavjetu, u: *Obnovljeni život*, 49 (1994) 6, 603-616.

42 Usp. *Isto*, 608.

43 Usp. Pero VIDOVIĆ, U početku stvori Bog... obitelj (Post 1,1.27s). Biti ili ne biti obitelji znači biti ili ne biti života i samoga svijeta, u: *Obnovljeni život*, 65 (2010) 2, 223-224.

44 Usp. Marko MATIĆ, Poimanje braka u Starom zavjetu, 608.

45 Usp. Pero VIDOVIĆ, U početku stvori Bog, 224. U poganskom okruženju stabilnost obitelji biva još više ugrožena nego u židovstvu. Usp. *Isto*, 225-226.

Unatoč ovom odmaku od ideala Knjige Postanka koji se primjećuje u doba Patrijarha, kasnija židovska povijest pokazuje postupni povrat idealu. Tako u doba sudaca i kraljeva poligamija biva privilegijem bogatih, znak moći i bogatstva.⁴⁶ Već knjiga Ponovljenog zakona u tom smislu donosi svojevrsnu restrikciju (usp. Pnz 17,17). Ideal monogamije počinje jačati u periodu nakon babilonskog sužanjstva. To osobito dolazi do izražaja u mudrosnoj literaturi. Ezra i Nehemija brane mješovite ženidbe s pripadnicama poganskih naroda (usp. Neh 13,23-28). Na toj liniji će biti i prorok Malahija. Kvalitativan skok u poimanju braka otkriva se u mudrosnoj literaturi, osobito u Pjesmi nad pjesmama, te kod proroka Hošee, Jeremije, Ezekijela, Deutero- i Tritoizaije. Ovdje se ideal monogamnog braka promatra kao simbol Božjeg saveza s izabranim narodom.⁴⁷ Ovo će kasnije imati odjeka u Novom zavjetu, osobito u Pavlovim spisima gdje se bračna simbolika prepoznaje u otajstvenom odnosu Krista i Crkve.

2.2. Novi zavjet

U Novom Zavjetu imamo definitivni "povratak na Postanak". Dva se mjesta posebno ističu u tom smislu: Mt 19,3-9 i Ef 5,21-33. U odlomku iz Matejeva evanđelja imamo raspravu između Isusa i farizeja na temu rastave. Isus ovdje izričito vraća na ideal Postanka: "Zar niste čitali: Stvoritelj od početka *muško i žensko stvori ih*" (Mt 19,4). Ideal je nerastavljivost.⁴⁸ Brak ima prednost nad krvnom vezom. U pitanju je Božja kompetencija. Otpustom se ne prekida bračni vez. Otpust je odmak od ideala. On je "dozvoljen" "zbog tvrdoće srca": "Zbog tvrdoće srca vašega dopusti vam Mojsije otpustiti žene, ali od početka ne bijaše tako. A ja vam kažem: Tko otpusti svoju ženu – osim zbog bludništva – pa se oženi drugom, čini preljub" (Mt 19,8). Upitan je ovaj izraz "osim zbog bludništva" u Matejevom odlomku.⁴⁹ Neki egzegeti smatraju da se ovdje radi o kasnijem umetku. U tom slučaju je Isus na liniji apsolutne nerastavljivosti. Po tom pita-

46 Usp. Marko MATIĆ, Poimanje braka u Starom zavjetu, 609.

47 Usp. Isto, 611.

48 Usp. Nikola HOHNJEC, Današnja iskušenja novozavjetne vizije braka i obitelji, u: *Bogoslovska smotra*, 69 (1999.) 2-3, 258-259.

49 Usp. Isto, 259.

nju postoji opći konsenzus egzegeta i bibličara⁵⁰ a s time u skladu bi bila i današnja praksa ženidbenog prava. Očito je dakle da se radi o monogamnom braku. On je ideal u ovome životu a u "onome životu" "niti se žene, niti udavaju" (usp. Mt 22,30).

Iz Novoga Zavjeta izdvajamo još jedan tekst iz Poslanice Efežanima (Ef 5,21-6,9). Egzegeti i danas raspravljaju o Pavlovu autorstvu ovog teksta.⁵¹ Radi se o nekom obliku obiteljskog pravilnika u kojem suvremeni bibličari prepoznaju "svetopisamski sažetak biblijskog razumijevanja braka i obitelji".⁵² Pavao, kao i Isus, vraća na Postanak (Ef 5,31). Za njega je brak nešto sveto. Vrednuje ga otajstvom u kristološko-ekleziološkom kontekstu: "Otajstvo je to veliko! Ja smjeram na Krista i na Crkvu" (Ef 5,32).

Možemo primijetiti da i Pavao i Isus energično vraćaju na ideal – na Knjigu Postanka. Ovo nam biva jasnije kad uzmemo u obzir stanje obitelji novozavjetnoga vremena. Ono je sljedeće: u židovskom ambijentu vlada već spomenuto SZ poimanje braka u kojem se primjećuje odmak od Postanka. Žena definitivno nije u povlaštenom položaju. Rastava se mogla obaviti veoma jednostavno. Pogansko okruženje je još nesigurnije za održivost obitelji.⁵³ U židovstvu je u slučaju rastave barem postojala otpusna procedura. U grčkoj kulturi čak ni to nije potrebno. Žena se mogla otpustiti bez ikakve zakonske procedure. Prostitucija se smatrala djelom svakodnevnog života. U rimskoj kulturi je u dobroj mjeri postojala ravnopravnost muža i žene. Međutim, stabilnost obitelji u Rimu je bila uvelike ugrožena zbog obostranog nemorala.⁵⁴

Poznavanje ovakvog poimanja i situacije braka i obitelji novozavjetnog vremena, kako židovskog tako i poganskog ozračja, pomaže nam u razumijevanju Isusovog i Pavlovog inzistiranja na idealu Postanka. Ovo nam saznanje istovremeno otkriva i aktualnost Isusova i Pavlova inzistiranja i to zbog današnje društvene klime u kojoj ugroženosti obitelji sve više poprima razmjere poganskog

50 Usp. *Isto*, 257.

51 Usp. Pero VIDOVIĆ, U početku stvori Bog, 222.

52 Usp. *Isto*, 222.

53 Usp. *Isto*, 222-223.

54 Usp. *Isto*, 226.

miljea novozavjetnog vremena. Svjedoci smo da se u današnje vrijeme sve više se javljaju alternativni oblici životnih zajednica za koje nam nedostaje čak i jezično nazivlje a sami se pokušavaju nazvati obiteljima.⁵⁵

Zaključak

Cijela Biblija, kako Stari, tako i Novi Zavjet, spolnost promatra u službi čovjekova ostvarenja kao bića relacije/odnosa. Taj odnos podrazumijeva međusobnu spolnu privlačnost muškarca i žene. To je pečat kršćanske antropologije, smisao i konačni cilj spolne privlačnosti je trajni monogamni brak, otvoren za rađalaštvo, jednom riječju: obitelj. To je ideal, to je imperativ. Ako se kroz biblijsku povijest i događa odstupanje od ovog ideala po pitanju vjernosti i nerazrješivosti, ideal ostaje neupitan (Isus, Pavao).

Ovo će u katoličkoj teoriji i praksi imati odjeka sve do danas. Na ovoj liniji će biti katolička teologija još od otačkog vremena pa do danas, te crkveno Učiteljstvo čije reakcije uglavnom predstavljaju korektiv u slučaju odmaka od ideala, te poziv na vjernost Objavi i Tradiciji. U oba smisla ističemo pontifikat pape Ivana Pavla II. u čijoj antropologiji, sažeto rečeno, prepoznajemo dvostruki doprinos našoj temi: ponovno otkrivanje uloge i dostojanstva žene, te ponovno otkrivanje uloge i dostojanstva tijela. Radi se dakle o dva naglaska po pitanju kojih se već u biblijskoj povijesti, a kasnije u židovskoj i kršćanskoj, događa odmak od zadanog ideala Knjige Postanka. Glede dostojanstva žene, podsjećamo samo na Papino pismo *Mulieris dignitatem*,⁵⁶ a glede dostojanstva tijela osobito su odjeknule Papine kateheze na općim audijencijama u prvih pet godina njegova pontifikata, od 1979. do 1984.⁵⁷ Kateheze predstavljaju upravo vjerno i konstantno vraćanje na ideal Postanka, na usklađivanje sa stvoritelj-

55 Usp. *Isto*, 227-228.

56 IVAN PAVAO II., *Mulieris dignitatem – Dostojanstvo žene*. Apostolsko pismo o dostojanstvu i pozivu žene prigodom marijanske godine (15. XVIII. 1988.), Zagreb, 1989. Vezano uz temu, usp. Marijo VOLAREVIĆ, *"Nuovo femminismo" secondo Giovanni Paolo II. La donna nella costruzione di una nuova etica per un nuovo mondo*, Roma, 2010.

57 IVAN PAVAO II., *Muško i žensko stvori ih. Kateheze o ljudskoj ljubavi. Cjelovita teologija tijela, I-II*, Split, 2012.-2013.

skim planom ostvarenja duboke i autentične ljubavi muškarca i žene, a zbog svoje aktualnosti i danas bivaju iznova otkrivane i iščitavane.

Glede novijih tendencija u našem društvu u kojima se dotiču teme obitelji, spolnosti i odgoja, naše pitanje bilo bi sljedeće: Kojoj opciji vode ove tendencije? Predstavljaju li one odmak ili potpuno odricanje od biblijskog ideala? Koliko su kompatibilne s kršćanskom antropologijom braka u kojoj se obitelj predstavlja kao imperativ? Ono što je sigurno, za kršćansku antropologiju biblijski ideal braka i obitelji ostaje neupitan. Stvarnost koja započinje brakom a prerasta u obitelj ostaje imperativom i pečatom kršćanske antropologije.

MALE AND FEMALE HE CREATED THEM. THE IMPRINT OF THE CHRISTIAN ANTHROPOLOGY

Summary

The article approaches the subject of human sexuality from the perspective of Christian anthropology. The Biblical account of creation is the starting point. In the first part of the article, Genesis 1-3 is analyzed. Sexuality is one of the fundamental notions of the creation, expressed in a specific way in the First and the Second Creation account (Gen 1-2). Both chapters present the human as a being of relation, which is his structural characteristic. The sexuality is a significant determinant of the human ability to relate. Gen 3 presents this ability in its vulnerability, which is the consequence of the sin. Biblical presentation of human sexuality necessarily leads to the subject of marriage and family, which is the focus of the second part of the article. The biblical meaning of marriage and family is briefly described in respect to the ideal proposed by the Book of Genesis. As a conclusion, some current questions regarding family and sexuality in the contemporary society are presented in relation to the first two subjects.

Key words: Biblical anthropology, sexuality, marriage, family.

